

RAHA JA LUULE

1961. aastal, kui Eesti Riiklikus Kirjastuses seisis „Rannapääsukese” käsikiri, saatis Kersti Merilaas kirjastuse direktorile järgmise petitsiooni (esitan selle säilinud mustandi põhjal täies pikkuses, sest tegemist on ikkagi esmapublikatsiooniga):

Heine „Firdusi”...*

Suureks lohutuseks mulle olid eelpool toodud salmid, kui sain kätte dokumendi, millel Teie auväärt nimi.

Nagu kõrvust tõstetud oleks mind ja asetatud võrdse kogemuse kaudu geeniuste lähikonda.

Familiaarselt hüüdsin: „Oo mu vend Firdusi ja vend Heinrich!” (sest et teatavasti juhtus Heinega seesama lugu).

Hüüdsin: „Oo, kui juba teidki alamõõdulisteks peeti, oleks minul tühipaljal solvuda küll lausa narrus.

Näen, ma pole erandiks, iidseist aegadest poetid – olgu suured nad või väiksed – kõik on olnud rahamaiad!”

Patsutades õlale neile kahele – ma nõnda

praalisin. Kuid Teie juures nii ma käituda ei söandaks.

Viisakalt ja asjalikult, alandlikultki, kui vaja, pöördudes nüüd Teie poole jätkan hoopis teisel toonil.

Iialgi mul poleks ülbust tahta töö eest sama tasu, mida saavad teenelised – sest mul pole mingeid teeneid.

Pole teeneid – kuid on laulud. Kahekümne aasta saagist valikuna saatsin Teile ligi kolm kord tuhat rida.

Teie lepinguprojektis kärbitud on käsikiri poole peale. Kas veel ikka seisan mustas nimekirjas?

Põhjusega heideti mind põlu alla: tõrkus käsi võimurile kanneldamast. Öeldagu – mul polnud õigus!

Miks see allahindamine nüüd siis? Kordan, ma ei pea end raskekaaluliseks vaalaks, kuid ka kiisapojaks mitte.

Kuskil nende kahe vahel on mu koht – siis honorargi olgu keskmine, nii nagu teistel keskeltläbi meestel.

— — —

* Viide Heinrich Heine romansile „Der Dichter Firdusi” pärsia luuletajast Firdausist, kes sai lubatud tasu alles pärast surma.

Jah, kui töötad, ainult tööle pühendud, kui aga valmis käsikirja trükki annad, loodad vaikselt: kaks tiraazi.

Riigi paberit ja raha pole ma ju palju raisand. Miks ka mitte kaks tiraazi kahekümne aasta kohta?

Nendel kaalutlustel siis ma oma kätt ei pannud alla lepingule. Bertold Brechtki ütleb: Pea peab toitma kõhtu.

Aupaklikult
Kersti Merilaas

Eks ta ole – romantilise klišee kohaselt on luuletaja ebamaine olend, puhas vaim, ja tal on piinlik rääkida rahast. Seda saab teha üksnes eufemistlikult, luulevormis. Olgu öeldud, et pingutus tasus end ära: Merilaas saigi suurema tiraazi ja pisut kõrgema honorari. Selle eest võis osta uue diivani.

Tänapäeval on luuletaja kuvand ja minapilt kardinaalselt teisenenud. Enam ei ole häbi rääkida rahast – otse vastupidi: suurima aupaistega pärjatud poeedid muudkui müüvad ja teenivad, kui uskuda neid endid. Kas luuletamine on tõesti muutumas rentaablisk tootmisharuks? Seda sunnib küsima ka poeetide kiire paljunemine käesoleval sajandil.

Kui vaadata Kirjanike Liidu kehtestatud honorari alammäära, siis pole see keskmise palgaga võrreldes pooltki nõukogudeaegsest – rubla rida. Pealegi püüavad kirjastajad värsi hinda igal võimalusel alla kaubelda. Sellele vastavad luuletajad omakorda tootlikkust tõstes: kasvatades ridade arvu ja ühtlasi summaarset autoritasu. Luule produtseerimine pole kunagi olnud nii kerge kui praegu ja töötab mõnelegi kirjamehel hõlptulu. Luule pähe võib esi-

tada mis tahes teksti, kui seda tüpograafiliselt veidi liigendada.

Jätame kõrvale lõppriimilise ja riimideta, kuid meetriliselt korrastatud tekstid (heksameeter, blankvärss jt), mille kuulumine luule alla on väljaspool kahtlust ja mille sepiastamine nõuab vaeva ja käsitööskust. Jutt käib vabavärsist. Nüüd, kui luule ei tegele enam ülevate asjadega ning on muutunud kõnekeelselt argiseks ja lõdvaks, ei erista teda proosast miski muu peale reakatkestuse (kirjas) ja pausi (suulises esituses). Tihti antakse vabavärsi kuju oma eluolulistele pahameeleavaldustele, mis muidu kõlbaksid ehk ainult ajalehe kirjade rubriiki. Pealtnäha on kõik korras: kirjaipildi järgi on see luule mis luule. Kuid kas sellest piisab?

Vanamoodsad lugejad juba nurisuvad. Isegi Tõnu Õnnepalule on ette heidetud, et tema luulekoguna serveeritud lüürlist päevikut „Kevad ja suvi ja” eristab proosast „ainult tekstiridade murdmine värssideks ehk siis puhtformaalne visuaalne kriteerium”.¹ Teiste sõnadega: välimuselt luule, aga tegelikult proosa.

Midagi pole teha, luulel puuduvad selged tunnused, mis eristaksid teda proosast, ja kõik sõltub autori suvast. Siin on ilmne analoogia tänapäeva kujutava kunstiga: risuhunnikust teeb installatsiooni üksnes see, et seda eksponeeritakse installatsioonina.

Midagi targemat ei paku välja ka eesti värsiõpetuse guru Jaak Põldmäe. Püüdes defineerida luulet, jääb talle ainsana pihku värss kui „rütmilis-intonatsiooniline tervik”. Kuid juba selle määratlemisel läheb ta alt, ja seda isegi riimilise luule puhul:

„Eriti ilmekalt demonstreerivad värsi intonatsioonilis-rütmilist terviklik-

¹ E. A n n u k, „Ent kui sa nii mu värssse sirvid, siis nagu päevikust sa loed”. Luule kui autobiograafia Ilmi Kolla loominguga näitel. – Looming 2010, nr 9, lk 1305.

kust need juhud, kus autor pole oma teose intonatsiooniga rahul ja muudab selle trükipilti, jätab teksti muutmata, kuid jaotab selle värssidesse teisiti. Võrreldagu:

Kas me kestame selle lume,
loojak-loojakult mõelda võime
läbi kõleda punase tule,
kuidas väljade valge lõime
nukraks kirjaks sai kastehein?

(V. Luik, „Ristipäev“;
kogust „Taevaste tuul“.
Tallinn 1966)

Kogus „Lauludemüüja“ (1968) on sama luuletus värssideks jagatud teisiti:

Kas me kestame
selle lume,
loojak-loojakult
mõelda võime....
jne.”²

Küsisin autorilt ja mu kahtlus osutus tõeks: intonatsioonilis-rütmilise tervikkusega polnud sellel teisendusel mingit pistmist, asi oli honoraris. Jälle rahas! Omal ajal kakles Uno Laht pikalt kirjastusega, et nn Majakovski trepis tunnistataks

iga
sõna
omaette
värsireaks

ja honoreeritaks vastavalt.

Kirjanike seisukohalt on see määramatus – luule ja proosa piiri hägusus – igati tervitatav: jääb nii, nagu autor ütleb.³ Kuidas saaksid aga kirjastajad ennast petukauba eest kaitsta, et neilt ei nõutaks proosa eest luule hinda?

² J. Põldmäe, Eesti värsiõpetus. Monoograafia. Teine trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2002, lk 39.

Minagi võiksin ju kuulutada: käesolev kirjatöö on luuletus – nõuan vastavat honorari! Paraku on mind pandud valvama Keele ja Kirjanduse rahakotti.

1968. aastal avaldas Jaan Kaplinski lootust, et „suuremat selgust võime ehk oodata siis, kui meie loodud ja programmeeritud masinad meile vastuvõetavalt luuletama hakkavad; nende masinate programm sisaldaks lõpliku vastuse küsimusele: mis on luule?”⁴ Vahepeal ongi Märt Väljataga välja tulnud oma sonetimasinaga,⁵ kuid see kasutab ainult labast kombinatoorikat ja meenutab rohkem vanaaegset vändaga „Felixit” kui tänapäevast arvutiprogrammi. Luule olemust ta kuidagi ei ava. Küll aga on Väljataga lubanud kirjutada Keelele ja Kirjandusele artikli „Mis on luule?” ja see võiks küsimusse selgust tuua. Ootame ära.

JOEL SANG

³ Aus autor julgeb tunnistada seda arbitraarsust: „Nagu mõned mu luuletused on essee ja luule piiril, on mõned neist väga „proosalised”, asuvad kuskil proosa ja luule piirimail, tõestades omal kombel, et proosa ja luulegi vahel tegelikult mingit selget piiri ei ole. Kirjutan selle tõestuseks ühe kogus „Õhtu toob tagasi kõik” ilmunud teksti esmalt proosana, jaotamata teda värsiridadesse...” (J. Kaplinski, Paralleele ja paralleelime. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2009, lk 183–184.) Tulemuseks on meeolukas lõik, mis võiks vabalt pärineda autobiograafiast või romaanist.

⁴ J. Kaplinski, Kirjanduse tähendusest. – Looming 1968, nr 3, lk 432.

⁵ M. Väljataga, Sada tuhat miljardit millenniumisonetti. Tallinn: Vagabund, 2000.